Dordrecht Ondergronds 54

54 Dordrecht Ondergronds Steegoversloot-parkeerterrein

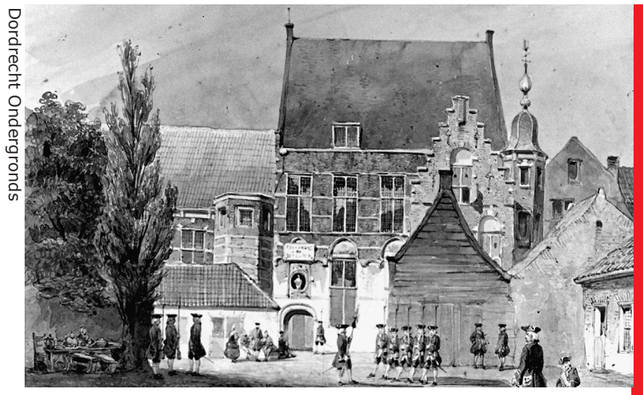

Steegoversloot parkeerterrein

Een archeologisch bureauonderzoek, Gemeente Dordrecht

M.C. Dorst

Ruimtelijke Realisatie / Archeologie

Gemeente Dordrecht
Spuiboulevard 300
Postbus 8
3300 AA Dordrecht
www.dordrecht.nl/archeologie

DORDRECHT

Dordrecht Ondergronds 54

Steegoversloot-parkeerterrein

Een archeologisch bureauonderzoek

M.C. Dorst

2014

Gemeente Dordrecht
Stadsontwikkeling/Ruimtelijke Realisatie/Archeologie

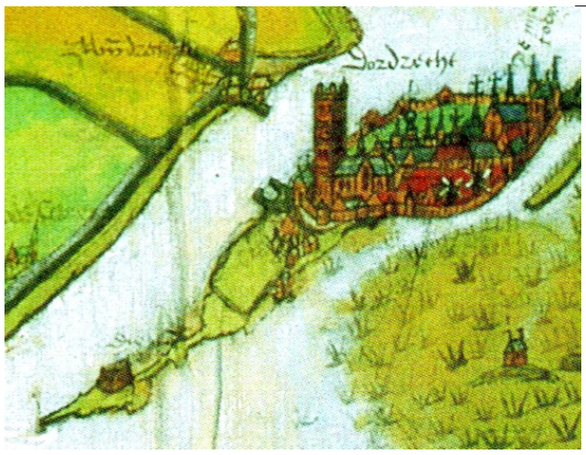

Colofon

ISSN:	1876-2379
Tekst:	M.C. Dorst
Inhoudelijke toetsing:	J. Hoevenberg
Redactie:	D.B.S. Paalman
Afbeeldingen:	Gemeente Dordrecht, Ruimtelijke Realisatie/Archeologie, tenzij anders vermeld.
Vormgeving:	D.B.S. Paalman
Drukwerk:	Drukkerij RAD
Uitgave:	Gemeente Dordrecht, juni 2014

Gemeente Dordrecht
Sector Stadsontwikkeling / Ruimtelijke Realisatie / Team Archeologie
P: Postbus 8, 3300 AA Dordrecht
T: (078) 7708223
E: monarch@dordrecht.nl
W: www.dordrecht.nl/archeologie.nl / www.facebook.com/DordrechtOndergronds

© Gemeente Dordrecht, 2014
Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm, elektronisch databestand of op welke andere wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever. Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave dient men zich tot de uitgever te wenden.

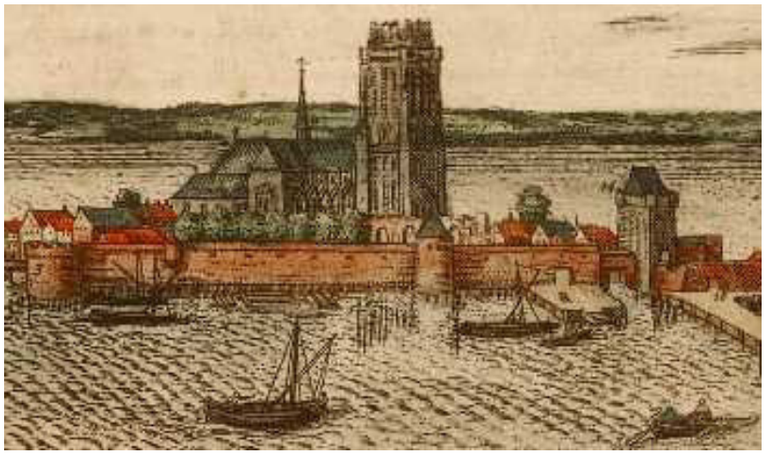

Inhoud

1 Inleiding 5

1.1 Onderzoekskader 5

1.2 Administratieve gegevens 6

2. Gegevens onderzoeksgebied 7

2.1 Plan- en onderzoeksgebied en huidig grondgebruik 7

2.2 Uit te voeren werkzaamheden 8

2.3 Doel en vraagstellingen 8

3. Bureauonderzoek 9

4. Archeologische verwachting 25

5. Conclusie en aanbeveling 27

Literatuur 28

Begrippen en afkortingen 29

1 Inleiding

1.1 Onderzoekskader

In opdracht van de sector Projectmanagement van de gemeente Dordrecht is voor het plangebied 'Steegoversloot, parkeerterrein' door de afdeling Ruimtelijke Realisatie/Archeologie een archeologisch bureauonderzoek uitgevoerd. De locatie zal heringericht worden, waarbij de huidige bebouwing zal worden gesloopt en een parkeerterrein zal worden aangelegd.
Het doel van het bureauonderzoek is inventariseren of bij de herinrichtingswerkzaamheden archeologische waarden verstoord zullen worden.

In hoofdstuk 2 zijn de gegevens van het plan- en onderzoeksgebied, het doel en de vraagstellingen voor het onderzoek vermeld. In hoofdstuk 3 wordt het bureauonderzoek beschreven en in hoofdstuk 4 is een archeologische verwachting geformuleerd. In hoofdstuk 5 zijn ten slotte de conclusies verwoord en wordt een aanbeveling gedaan over het vervolgtraject met betrekking tot eventueel aanwezige archeologische waarden.

1.2 Administratieve gegevens

Type onderzoek	Archeologisch bureauonderzoek
Gemeentelijke projectcode	1404
ARCHIS Onderzoeksmelding	61168
ARCHIS Vondstmeldingsnr.	n.v.t.
Archeologische periode	n.v.t.
Datum onderzoek	06-05-2014
Wijk	Historische stadskern
Straat	Stek-Schoolstraat-Steegoversloot
Gemeente	Dordrecht
Provincie	Zuid-Holland
Kaartblad	38C
RD-coördinaten (centrum)	105.695 / 425.495
Opdrachtgever	Gemeente Dordrecht, Sector Projectmanagement
Uitvoerder(s)	Gemeente Dordrecht, Sector Stadsontwikkeling, afdeling Ruimtelijke Realisatie/Archeologie
Autorisatie rapport	mevr. J. Hoevenberg (senior archeoloog)
Bevoegde overheid	Gemeente Dordrecht
Digitale archivering	Archief Ruimtelijke Realisatie/Archeologie (www.dordrecht.nl/archeologie) / e-depot Nederlandse Archeologie (http://www.dans.knaw.nl)
Analoge deponering	Archief Ruimtelijke Realisatie/Archeologie en het Stadsdepot Dordrecht

2. Gegevens onderzoeksgebied

2.1 Plan- en onderzoeksgebied en huidig grondgebruik

Het plangebied is gelegen in het historische centrum van Dordrecht (afb. 1). Het betreft het bouwblok dat wordt begrensd door verschillende straten en bebouwing. De noordgrens wordt gevormd door het Stek en de oostgrens door de Schoolstraat. De zuidelijke begrenzing betreft de achterzijde van de tuinen achter de huizen aan het Steegoversloot 42, 44, 46, 48, 50, 50 en 54 en de moderne aanbouw achter het Rijksmonument aan het Steegoversloot 38. De oostgevel van het appartementencomplex op de hoek Steegoversloot-Doelstraat vormt de westgrens (afb. 2). Het plangebied meet circa 50 x 71 m (3626 m²).

Afb. 1. Ligging van het plan- en onderzoeksgebied in de binnenstad van Dordrecht.

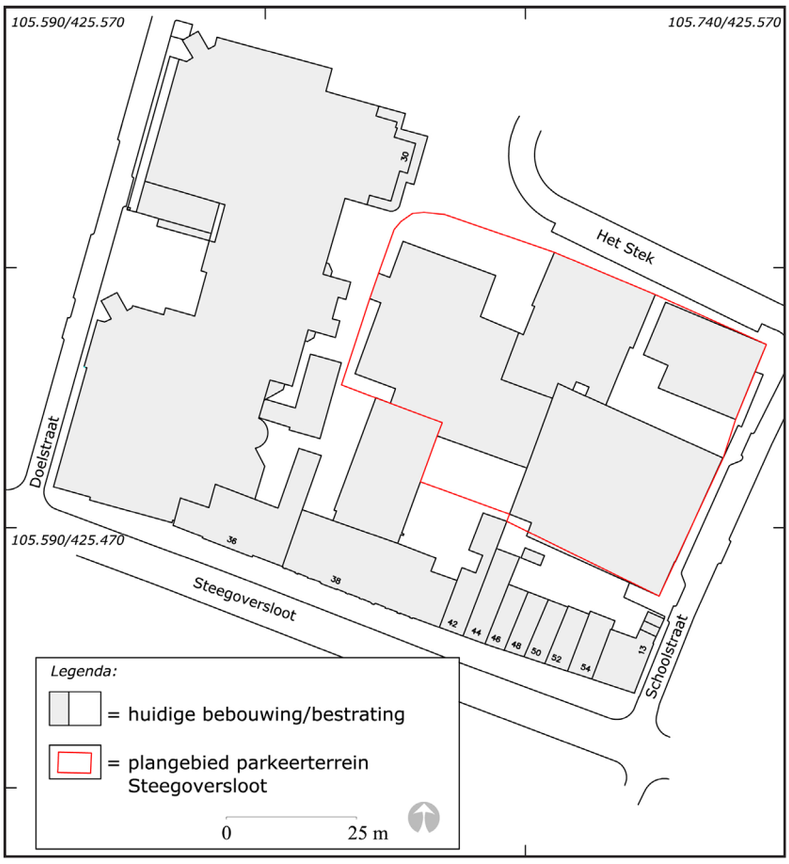

Afb. 2. Ligging van het onderzoeksgebied in detail.

2.2 Uit te voeren werkzaamheden

Het plangebied zal heringericht worden. De bestaande bebouwing zal worden gesloopt en op maaiveldniveau wordt een parkeerterrein met 120 parkeerplaatsen gerealiseerd.[1] Het aan te leggen parkeerterrein is tijdelijk van aard en zal op termijn worden herontwikkeld waarbij de wens is om binnen de ontwikkeling ook een openbare parkeergarage aan te leggen.

Conform planning zal de bestaande bebouwing rond de zomer van 2014 worden gesloopt. Het is nog onbekend tot welke diepte de aanwezige funderingen van de huidige bebouwing verwijderd zullen worden. Mogelijk bestaat er een saneringsplicht voor de locatie. Dit is nog niet duidelijk. De locatie is als 'verdacht' aangemeld maar de daadwerkelijke uitvoering van milieukundige bodemonderzoeken zal pas plaatsvinden na bovengrondse sloop.
De uiteindelijke verstoringsdiepte van de voorgenomen herinrichting is dus tot op heden onbekend. Vooralsnog is het uitgangspunt dat er niet dieper gegraven zal worden dan circa 1 m – mv.

2.3 Doel en vraagstellingen

Het doel van het bureauonderzoek is het opstellen van een archeologische verwachting voor het plangebied, middels een inventarisatie van de mogelijkheid dat bij de herinrichtingsplannen archeologische waarden verstoord worden. Hiervoor zijn de volgende vraagstellingen geformuleerd:[2]

1. Hoe is, op basis van bekende gegevens, de bodemopbouw in het plangebied vanaf het maaiveld tot op het onverstoorde bodemniveau?

2. Hoe is, op basis van bekende gegevens, de algemene bewonings- /bebouwingsgeschiedenis van het plangebied?

3. Uit welke periode(s) zijn er archeologische resten te verwachten? Wat is de aard en conservering van deze resten? Waar en op welke diepte zijn deze resten te verwachten?

4. Is er een inschatting te maken van de hoeveelheid vondstmateriaal die zal worden gevonden bij graafwerkzaamheden? Zo ja, hoeveel zal dit zijn en wat is de verwachte aard en conservering.

1 Zoals verwoord in het geaccordeerde raadsvoorstel d.d. 10 december 2013.
2 Zoals geformuleerd in het, door de bevoegde overheid goedgekeurde, Plan van Aanpak.

3. Bureauonderzoek

Het plangebied bevindt zich ten oosten van één van de oudste straten van de middeleeuwse stadskern van Dordrecht: de Voorstraat. Bewoning aan deze zogenoemde Landzijde van de stad (ten oosten van de Voorstraatshaven), dateert waarschijnlijk vanaf de 11e eeuw. In deze oudste fase van de stad was de bewoning gelegen op de oeverwal van de rivier Thure(drith); de huidige Wijn- /Voorstraatshaven. Dit bebouwingslint komt overeen met de latere Voorstraat. In 1271 krijgt de stad van de Hollandse graaf Floris V toestemming om een gracht rond de stad te graven. Dit is waarschijnlijk de huidige Spuihaven, tevens de grens van de middeleeuwse stad. De Voorstraat kende in die tijd al een aantal uitvalswegen. Deze straten werden gedurende het laatste kwart van de 13e eeuw in de richting van de stadsgracht doorgetrokken. Hierbij werden de voormalige landbouwpercelen opgehoogd en bij de groeiende stad getrokken. In de nieuwe stadswijken vestigden zich in eerste instantie verschillende ambachtslieden.[3]

De locatie van het plangebied is waarschijnlijk ook één van deze uitbreidingswijken. De oudste bewoning kan dan ook verwacht worden vanaf circa het begin van de 14e eeuw.
De oudste bebouwing zal aanwezig zijn geweest langs het Steegoversloot. De straat wordt al 1325 in een historische bron genoemd:

"*..erve dat gheleghen es in die steghe over slot tuschen ghisen dukincs hofstede ende den mure van der stede*."[4]

Deze uitvalsweg kruiste vermoedelijk ergens een sloot of gracht en is daarnaar vernoemd.[5] De oudste (14e-) eeuwse huizen zullen direct aan het Steegoversloot gestaan hebben. Vermoedelijk reikten alleen de achterven van deze huizen tot in het plangebied.
Een groot deel van het onderzoeksgebied is lange tijd in gebruik geweest als oefenterrein van de stadsschutterijen. Het is niet bekend sinds wanneer deze hier waren gevestigd, maar een datering in de 13e eeuw lijkt aannemelijk: het recht op stadsverdediging bestond vanaf 1271. De eerste vermelding van de Doelen of Schuttersdoelen dateert van 1409 en dit betreft waarschijnlijk het hele terrein tussen de Doelstraat, de Mariënbornstraat en de Vest.[6]
De schietbanen waren in gebruik door de drie schutterijen van de stad. Twee schutterijen hadden tot hun opheffing aan het begin van de 19e –eeuw ook hun schiethuis aan het oefenterrein. Vermoedelijk was er ten tijde van de oprichting sprake van één schutterij. In 1351 wordt alleen nog gesproken over *scutten* of *scutters*, maar tussen 1381 en 1383 is er sprake van *oude scutten*, *Groete of Middel-Scutten* en *Jonge Scutten*. Vermoedelijk was er gedurende deze politiek onrustige periode (Hoekse en Kabeljauwse twisten) onenigheid of onzekerheid over de betrouwbaarheid van de schutterij, waarna deze is opgesplitst.[7] De oude schutterij was de St. Joris- of voetboogschutterij en stond onder bescherming van de heilige St. Joris (afb. 3).

3 Dorst 2014, in prep.
4 Rijksarchief Zuid-Holland, Archief van de Graven van Holland (GHV) 289, fol 34v, nr. 182. In: Van Baarsel 1992, 109.
5 Mogelijk gaat het om een oorspronkelijke achterwetering die achter het oudste bebouwingslint aan de Voorstraat heeft gelopen. Een eventuele achterwetering zou direct achter de oeverwal gelegen hebben, mogelijk ter hoogte van de huidige Doelstraat.
6 Van Baarsel 1992, 30.
7 Jensma 1984, 2-19.

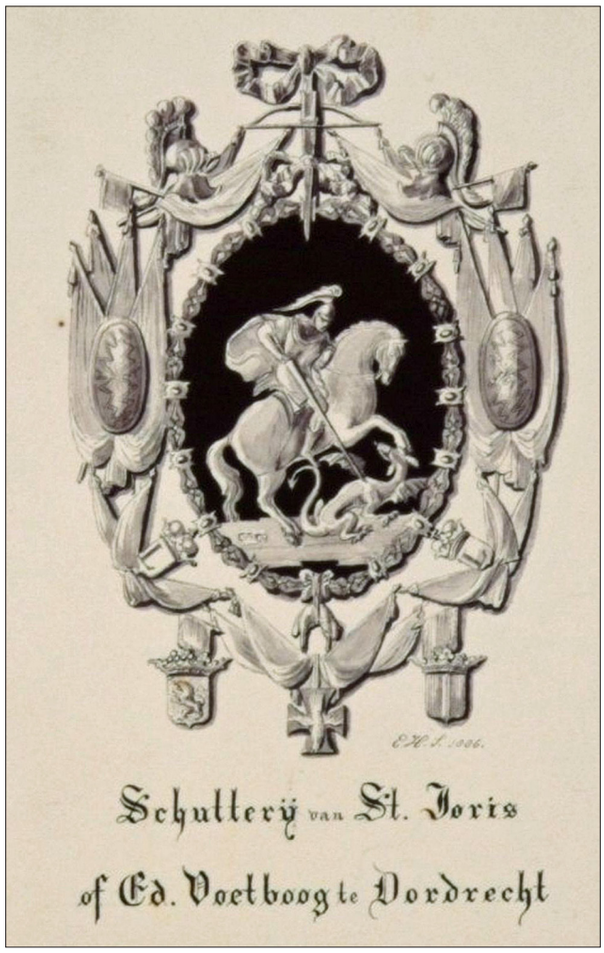

Afb. 3. Embleem van de St. Jorisschutterij: St. Joris en de draak, omgeven door ordetekenen van het Gulden Vlies en de Heilige Geestorde. 18e –eeuwse tekening van een zilveren ornament door E.H. Schoenmaker (RAD inventarisnr. 551_36299).

In 16e –eeuwse bronnen wordt onder andere vermeld dat er sprake is van schietbanen voor voetbogen:
"*...die twee stecken inde voetboochts doel (...) voor ant steck vanden cloveniers doel.*" [8]
Het schuttershuis van de Sint Jorisschutterij stond aan het Steegoversloot en is nu het Rijksmonument aan Steegoversloot 36, in gebruik als arrondissementsrechtbank (afb. 4). Het hout van de overkapping van dit gebouw is recentelijk gedateerd met behulp van dendrochronologisch onderzoek (jaarringen in hout). Dit leverde kapdata op tussen circa 1460 en 1468.

8 Stadsarchief Dordrecht 1200-1572, OSA 473, fol 36. In: Van Baarsel 1992, 110.

Afb. 4. Achtergevel van het voormalige schiethuis van de St. Jorisschutterij aan het Steegoversloot 36 in 1730. Rechts is mogelijk een afgescheiden schietbaan te zien. Het is duidelijk dat er rondom sprake was van een open en mogelijk openbare ruimte. Vermoedelijk werden hier de markten en kermissen gehouden. Links de huizen en achtererven aan het Steegoversloot (RAD inventarisnr. 551_10301).

De genoemde voetbogen waren zware kruisbogen. Voorop het wapen zat een ijzeren beugel die op de grond gezet werd waarna het met de voet vastgezet kon worden om vervolgens de pees te spannen met een rad of katrol. Het waren krachtige wapens waarmee korte pijlen, zogenoemde schichten, met een ijzeren punt weggeschoten konden worden (afb. 5).

Afb. 5. Gevelsteen met reliëf van een voetboogschutter met laarzen, rok, harnas en kruisboog. Zandsteen met polychrome decoratie, 1558. De gevelsteen is afkomstig uit huis 'De Windasboog', Wijnstraat 122 te Dordrecht (collectie Bouwhistorie, inventarisnr. M165).

Op de oudst bekende kaarten die dateren uit de 16e eeuw is te zien dat het onderzoeksgebied vrijwel geheel onbebouwd is (afb. 6). Het terrein zal in deze periode deels in gebruik zijn geweest als schietterrein van de schutterij en als achtererven van de huizen aan het Steegoversloot. In het midden van het terrein is een smalle, doodlopende gracht, een zogenoemde sprant aanwezig.

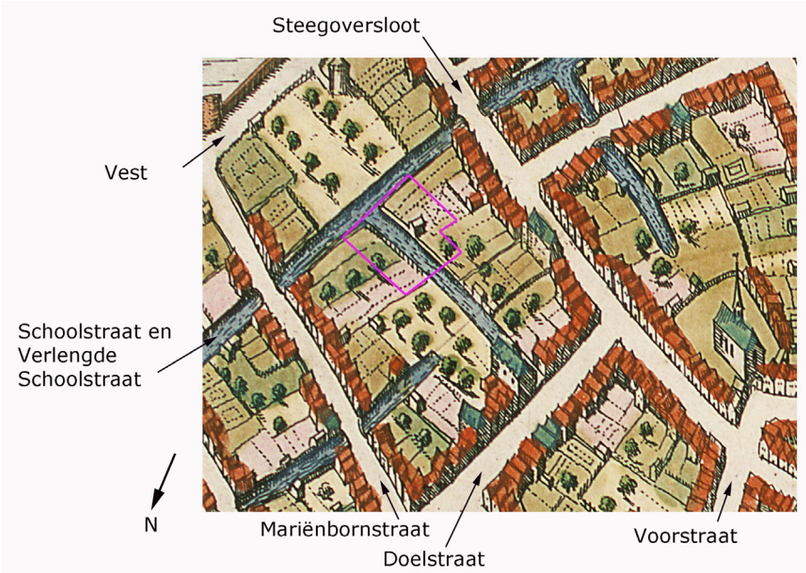

Afb. 6. Het plangebied bij benadering geprojecteerd op een uitsnede van een kaart van Braun uit 1574. Het terrein is grotendeels onbebouwd. In het midden van het terrein is een sprant aanwezig. Het grote pand met het grijze dak aan het Steegoversloot is het schuttershuis van de St. Jorisschutterij. Op het open terrein daarachter lagen de schietbanen van de schutterij. Deze zijn in het deel tussen de Schoolstraat en de Vest duidelijk aangegeven als lange percelen die omzoomd zijn met bomen. Voor het onderzoeksgebied is dit minder duidelijk.

Op een kaart van Guicciardini uit 1581 is ongeveer dezelfde situatie herkenbaar (afb. 7). Op de kaart is op de achtererven van de huizen aan het Steegoversloot in het onderzoeksgebied meer bebouwing aangegeven.

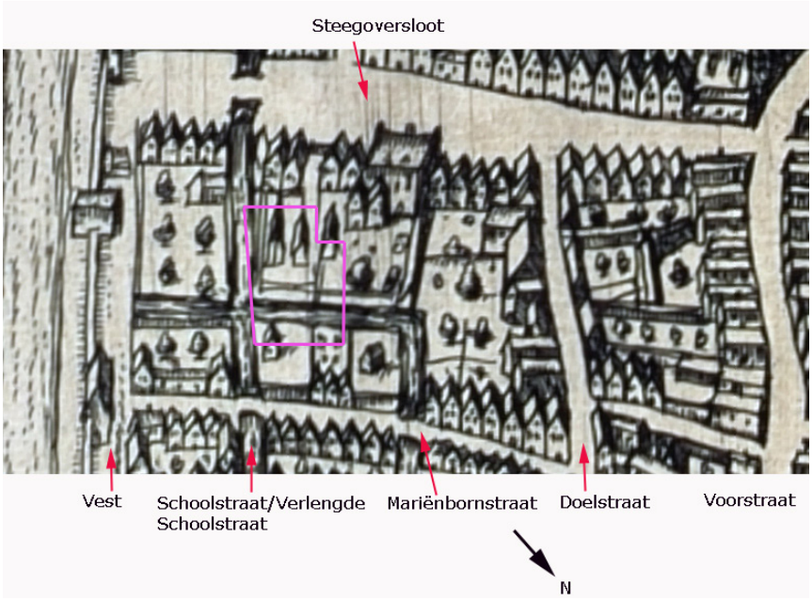

Afb. 7. Het plangebied bij benadering geprojecteerd op een uitsnede van een kaart van Guicciardini uit 1581. Op de achtererven van de huizen aan het Steegoversloot zijn enkele panden weergegeven.

De tweede schutterij die hier gevestigd was, was de *jonge-* of handboogschutterij die onder de bescherming stond van de heilige Sebastiaan. De St. Sebastiaanschutterij bestond tot het begin van de 16e eeuw uit handboogschutters, maar maakte vanaf circa 1521 gebruik van vuurwapens, de zogenoemde *knijpbussen* of klovers.[9] Vanaf deze tijd wordt de schutterij aangeduid als kloveniers. Dit komt van de benaming van de gebruikte vuurwapens (klovers), afgeleid van het Franse woord hiervoor: *couleuvrine*. Bij de overgang werd hun schutspatroon ingeruild voor Sint Bartholomeus.

Afb. 8. Van de kloveniers-schutterij zijn nog enkele attributen bewaard gebleven in de collectie van Museum Huis van Gijn: een fluwelen kaproen (kap) uit 1622 (inventarisnr. 1375), een ovale lap uit 1638 (inventarisnr. 1374) en een zilveren halsketen met miniatuur-klovers (geweren) aan de rand (inventarisnr. 1372).

9 Jensma 1984, 2-19.

De schutterij werd al in 1433 vermeld:

"*...gegunnet te setten doelen...t'eynden der oude scutterie van den handeboege scutterie doelen, ter spoyewaart."*

Mogelijk wordt hiermee aangegeven dat zij de schietbanen gebruikten die tussen het binnengrachtje (de huidige Schoolstraat) en de Spuihaven lagen.[10] Maar het zou ook goed kunnen dat de sprant die het doelenterrein in tweeën deelt, de scheiding is tussen de schietbanen van de St. Jorisschutterij in het zuiden en die van de Kloveniers in het noorden. Dit wordt onder andere vermeld door Balen (1676):

"*De Klovers hadden haar stekken of transsen an de zij van de Mariënbornstraat; die van de Voetboog in 't midden, en de Heelhaaks na de zijde van 't Steegoversloot*."

De kloveniersschutterij had, sinds 1496, haar schuttershuis aan de Doelstraat (afb. 9 en 10). Het schuttershuis had een poort vanaf de Doelstraat waardoor het schietterrein op het achterterrein kon worden betreden.

Afb. 9. Zicht vanaf het Stek op het schiethuis van de kloveniersschutterij aan de Doelstraat in 1700-1749. De muur en boom links op de tekening liggen net ten westen van de noordwesthoek van het plangebied (RAD inventarisnr. 555_21765).

10 Jensma 1984, 6.

Afb. 10. Het schiethuis van de kloveniersschutterij aan de Doelstraat, gezien vanaf het Stek, vlak voor de sloop in 1857 (RAD inventarisnr. 551_50113).

Afb. 11. Bewaard gebleven mergelstenen timpaan van de kloveniersdoelen, 1551 (collectie Bouwhistorie, inventarisnr. M009).

De derde schutterij is die van St. Christoffel, ook wel de heelhaakschutters genoemd. De schutterij werd kort vóór 1550 opgericht en heeft maar kort van dit doelenterrein gebruik gemaakt. Ze had haar schuttershuis ook aan het Steegoversloot en had, volgens Balen (1676), het zuidwestelijk deel van het Stek als schietbaan.[11] Na 1572 betrok de heelhaaks-schutterij een deel van de bebouwing van het Augustijnenklooster (het Hof) en oefenden zij in de voormalige kloostertuin die daarachter lag.

11 Jensma 1984, 7.

Over de inrichting van de schietterreinen is niet veel bekend. Over de jonge schutters van St. Sebastiaan die in 1433 doelen mochten oprichten is één vermelding. Hierin staat dat zij van buiten de stad moesten aanvoeren:

"*...die aerde ende zoeden..daer sy haer doelen mede maken ende in rake houden sullen*.." [12]

De schietbanen waren dus waarschijnlijk begrensd door aarden wallen waarop bomen en struiken geplant werden. Over de schietbanen van de St. Joris- of voetboogschutterij is een beschrijving van ná 1550 waarin staat dat de schietbanen werden uitgegraven:

"*..aan weerszijden van deze steecken* of *stecken, daer men over schiet,* was *d'aerde ende greuys over beyden syden upgescooten...om te eviteren 't perickel van nyenabts te quetsen doer't schieten."*

Aan het einde van de banen stonden schijven die met stof waren overtrokken. Om de banen nog extra veilig te maken werden er bomen, beschilderde, houten schermen en/of in elkaar gevlochten doornstruiken langs geplaatst.[13]
De schietbanen (stekken) moesten afwateren op sloten via:

"*...greppelen daer de zyl ende coockers inne geleyt zijn om 't water te coemen in de voors. gegraven slooten over beyden de voors. stecken*."

Blijkbaar liepen er langs/door de schietbanen greppels die mogelijk afwaterden op de sprant of binnengracht (Schoolstraat).
Er is dus sprake van (verlaagde) schietbanen met aan weerszijden aarden wallen met bomen of struiken die ervoor moesten zorgen dat er niemand gewond zou kunnen raken door afzwaaiende pijlen en kogels. Hiervoor zijn door het stadsbestuur ook verschillende waarschuwingen uitgegaan, waarin vermeld wordt dat de stad hiervoor niet verantwoordelijk was:

"*...Dat neyment in der scutter doel en gha om schietspul te syen ende te hantieren, 't zij in der ouder scutter doell off in der jongher, dan op sijn selves aventuer, want worde yement daer gequest van der schoet off van der schieten, hij en soude daer off geen verstoer hebben."* (1451)[14]

In de 18e eeuw raakten de schutterijen in verval. Dit kwam door de oprichting van burgervendels en door een groter belang van het Staatse leger na de reorganisatie van Maurits. De schuttersgilden verloren hierdoor hun functie en verwerden tot gezelligheidsverenigingen. Maar door toegenomen politieke spanningen werd de schutterijen rond 1782 nieuw leven ingeblazen.[15] In 1783 was het St. Jorisgilde weer operationeel en op 20 oktober werd voor het eerst weer een exercitie gedaan (afb. 12). Een jaar later werd ook de Kloveniersschutterij weer in ere hersteld. Het gaat in deze periode in feite om patriottische, bewapende burgermilities met de goedkeuring van de regenten. Er was echter wel sprake van een gewapende vrede tussen burgerij en regenten.

12 Jensma 1984, 9.
13 Jensma 1984, 9, 10.
14 Jensma 1984, 10.
15 Schotel 1984, 19.

Afb. 12. Oefening van het St. Joris schuttersgilde en het burgercorps De Vrijheyd op 20 oktober 1783 door H. Walpot (RAD inventarisnr. 551_15256).

Enkele jaren later was het alweer gedaan met de pogingen om de schutterijen opnieuw in te zetten. De oorzaak lag bij het Oranjegezinde volk dat zich tegen de regenten en hun schutterijen keerde, waarbij het in Dordrecht op 18 september 1787 tot een dodelijke confrontatie kwam. De schutterijen blijven echter wel gehandhaafd, totdat in 1800 wordt besloten tot opheffing van de (St. Joris)schutterij. In 1803 wordt het doelenterrein van St. Joris te koop gezet.

Naast het gebruik van het terrein als schietbaan voor de schutterijen, is het ook eeuwenlang gebruikt als veemarkt en kermisterrein. Kermis werd in Dordrecht al sinds 1342 gehouden, waarbij de jaarmarkt - ter bevordering van de handel - het belangrijkste was. Tijdens deze festiviteiten traden veel verschillende artiesten op, zoals goochelaars, toneelspelers en koorddansers en waren er tentoonstellingen van exotische dieren en afwijkende mensen waaronder dwergen, reuzen en Siamese tweelingen. In de loop van de 19e eeuw is de kermis geleidelijk verdwenen van het Stek.[16]

Uit het jaar van verkoop (1803) is een gedetailleerde kaart bekend waarop een indeling van de terreinen behorende tot de Kloveniers- en Sint Jorisdoelen te zien is (afb. 13). Binnen het plangebied is geen bebouwing aangegeven.

16 Benschop, 1984, 47-48.

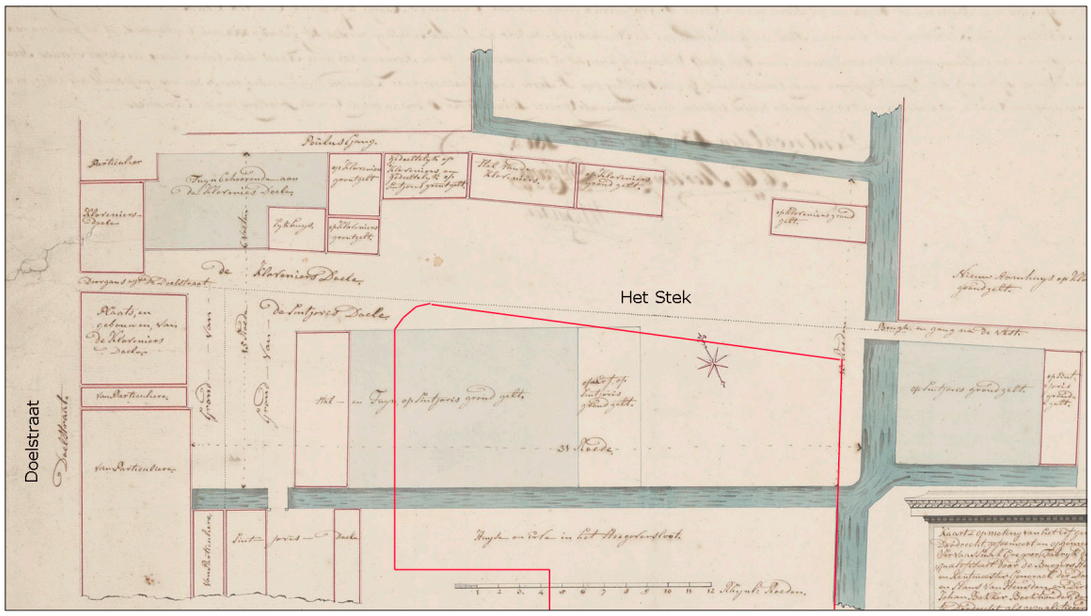

Afb. 13. Kaart uit 1803 van het terrein van de schutterij. Het plangebied is hierop voor een groot deel te zien. Het terrein ten noorden van de sprant is onbebouwd en is mogelijk als schietbaan in gebruik geweest. Het deel ten zuiden van de sprant is aangegeven als "Huysen en Erfen in het Steegoversloot" (RAD inventarisnr. 552_260030).

Op de kadastrale kaart uit 1832 is de vermoedelijke 16e –eeuwse inrichting nog duidelijk herkenbaar (afb. 14).

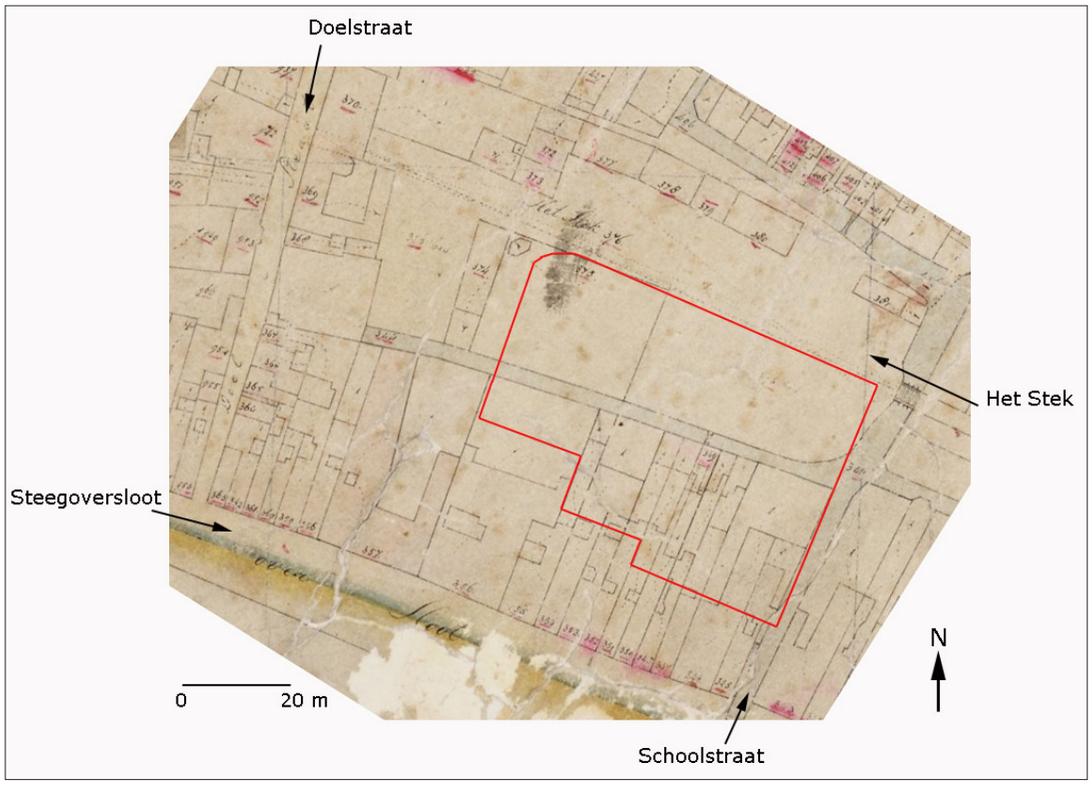

Afb. 14. Het plangebied geprojecteerd op een uitsnede van de kadastrale kaart uit 1832. Het noordelijke deel, langs het Stek, is nog geheel onbebouwd. Dit zal een restant zijn van één van de schietbanen van de schutterij. Het zuidelijk deel, ten zuiden van de sprant, is in gebruik als achtererven van de huizen aan het Steegoversloot. Op slechts één perceeltje in het plangebied is bebouwing aanwezig, namelijk kadastraal nr. 349.

Uit het kadaster zijn ook de eigenaren van de percelen in de periode 1811-1832 bekend. Het noordelijke deel van het plangebied betreft de volgende kadastrale percelen:

- De dwarsgracht en de gracht waar nu de Schoolstraat ligt met nummer 344. Dit gedeelte is aangegeven als wetering en de stad is eigenaar.
- Het noordwestelijke deel met kadastraal nummer 375, in bezit van de adellijke Willem Bartholomeus van der Santheuvel. Het perceel wordt omschreven als schuur en erf.
- Het noordoostelijke deel met kadastraal nummer 376, in bezit van de stad en omschreven als: "*de Schutters of kloveniersdoelen van de stad, erf.*"

Het zuidelijke deel van het plangebied betreft de achtererven van de huizen aan het Steegoversloot met de volgende kadastrale perceelsnummers:

- Het monumentale huis Doelesteyn en erf aan het Steegoversloot 38, perceel 356, in bezit van de erven van Willem Bartholomeus van der Santheuvel.
- Het huis en erf daarnaast, perceel 355, in bezit van Maria Dam, weduwe van de suikerraffinadeur Hilmar Johannes Backer (afb. 15). Het wonen bij het oefenterrein van de schutterij heeft waarschijnlijk veel indruk gemaakt op één van de zonen van het echtpaar, want Hilmar Johannes Backer was naast steendrukker ook eerste luitenant van de schutterij tussen 1830 en 1831.

Afb. 15. Links: Hilmar Johannes Backer en zijn vrouw Maria Dam, de eigenaren van perceel 355.[17] Rechts: hun zoon Hilmar Johannes Backer (1804-1845) als luitenant van de schutterij (RAD inventarisnr. 551_10805).

- Het huis en erf naast dat van Backer, perceel 354, eigendom van de erven van Pieter Balen. Van deze beroemde Dordtse familie is een zeer uitgebreid familiearchief vanaf de 17e eeuw bewaard.
- Het huis en erf hiernaast, perceel 353, in bezit van Anna Clara van der Werff, de weduwe van Hubertus (Huibert) Akerval.
- Het daarnaast gelegen huis en erf met kadastraal nr. 352, in eigendom van Jan van Roosendaal, die mogelijk schipper was.
- Perceel 351, een huis met erf in bezit van Jan Roest. Zijn beroep was *vendumeester*, ofwel veilingmeester.
- Het huis en erf met kadastraal nr. 350, eigendom van de erven van Jan Smits (jansz). Helemaal op het eind van het achtererf stond nog een gebouw, dat met een eigen kadastraal nr. is aangegeven, namelijk nr. 349. Waarschijnlijk was deze Jan Smits de controleur van de Grafelijkheids of Geervlietse tol en werkte hij daarnaast ook als klerk bij de hoofdofficier van de stad en als rentmeester van het Stads Krankzinnigen- en Beterhuis.[18]
- Het huis en erf daarnaast, perceel 348, eigendom van Cornelis Willem van den Blijk, die kantoorbediende was.
- Het naastgelegen perceel 347, het huis en erf van notaris Hubert (Huibert) Struijk. Hij was ook burgermeester en schout van Dubbeldam.
- De laatste twee percelen op de hoek met de huidige Schoolstraat, nrs. 346 en 245, eigendom van notaris Bartholomeus van der Star.

17 http://blokland.dordtenazoeker.nl/suiker_deel08.htm
18 http://www.dbnl.org/tekst/_jaa002185701_01/_jaa002185701_01_0020.php

De sprant op het terrein is gedurende het laatste kwart van de 19e eeuw gedempt in het kader van de cholerabestrijding.
Rond het begin van de 20e eeuw worden in het plangebied enkele scholen geconcentreerd (afb. 16).

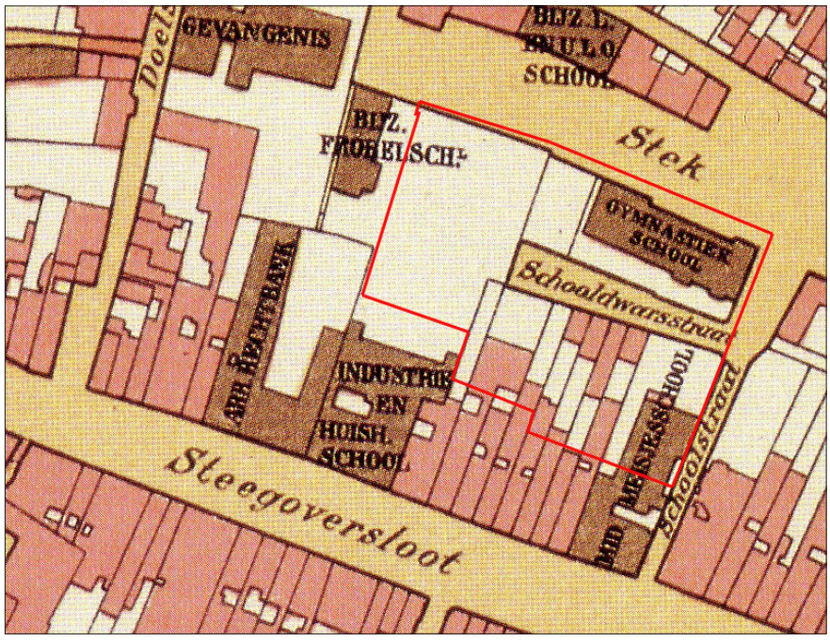

Afb. 16. Het plangebied op een kadastrale kaart uit 1923.

De oudste schoolbebouwing dateert uit 1900. Achter het Rijksmonument Steegoversloot 36 stond aan het Stek de Bijzondere Fröbelschool. Binnen het plangebied zelf was, op de hoek van het Stek en de Schoolstraat, de Gymnastiekschool aanwezig. De bebouwing op de hoek Schoolstraat/Steegoversloot was in gebruik als Middelbare Meisjesschool. De toenmalige Schooldwarsstraat was een restant van de gedempte en verharde sprant. Op de kadastrale kaart uit 1923 is verder te zien dat er binnen het plangebied sprake is van delen van achterhuizen en zelfstandige gebouwen die aan de voormalige sprant stonden. De Gymnastiekschool en delen van de achterhuizen zijn gedurende de 20e eeuw gesloopt. De huidige te slopen bebouwing dateert uit de periode 1960-1980 van de 20e- eeuw (afb. 17 en 18).

Het is niet bekend in welke mate de ondergrond is verstoord bij de bouw van de aanwezige panden. Ook is niet bekend of er sprake is van onderkeldering.

Afb. 17. Het plangebied, d.d. 15 april 2013, gezien vanaf het Stek in zuidoostelijke richting.

Afb. 18. Het plangebied, d.d. 15 april 2013, gezien vanuit de Schoolstraat in de richting van de achtergevels van de huizen aan het Steegoversloot. Rechts is de te slopen bebouwing uit de jaren ’60 van de vorige eeuw te zien. De brandgang in het midden is de zuidgrens van het plangebied.

Bodemopbouw
Voor het onderbouwen van het archeologische advies voor de locatie zijn, net buiten het plangebied, in 2009 twee archeologische boringen gezet (afb. 19).[19] Het doel was het inventariseren van de bodemopbouw in het gebied en het vaststellen van de mate van bodemverstoring.

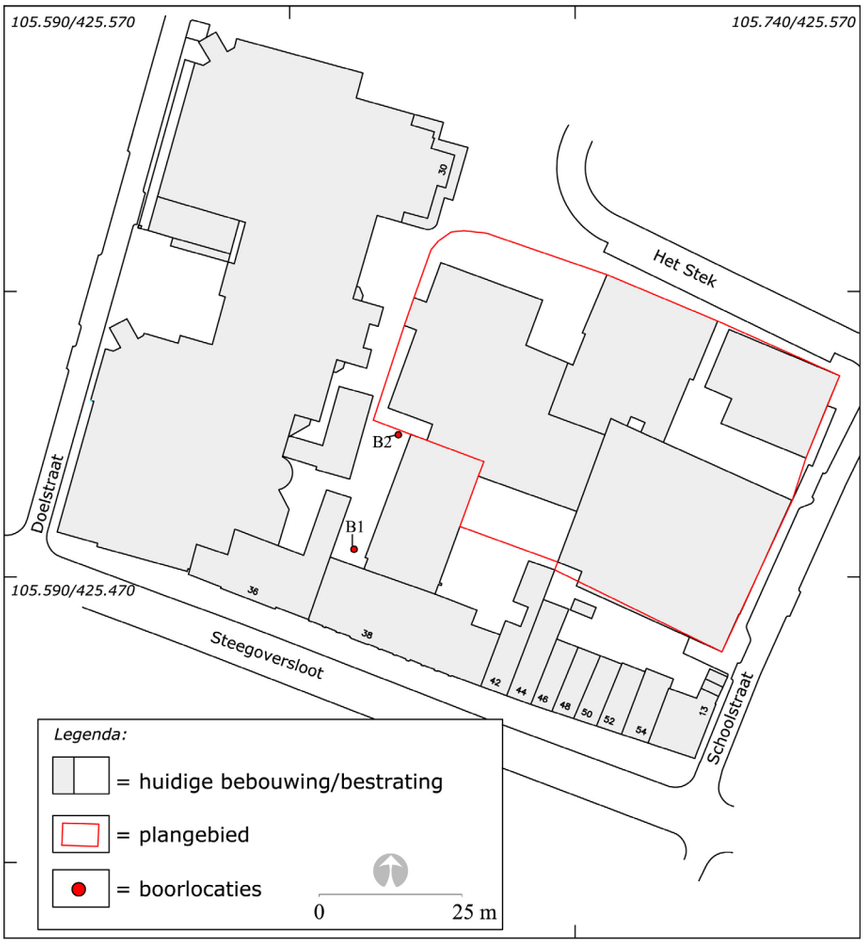

Afb. 19. De locaties van de twee boringen uit 2009.

Een geïnterpreteerd bodemprofiel is weergegeven in afbeelding 20 op de volgende pagina.

19 Intern verslag en boorgegevens. M.C. Dorst en J.Nipius, gemeente Dordrecht.

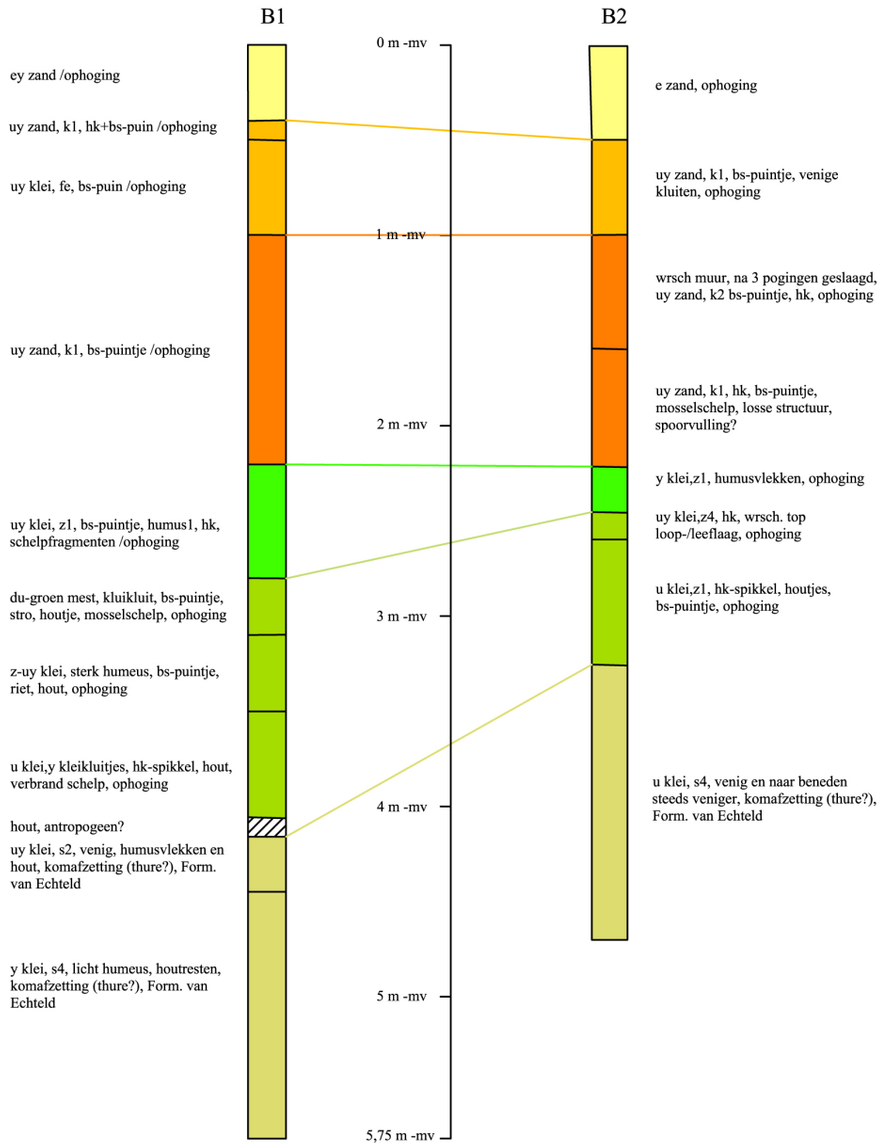

Legenda:

- = Klastisch pakket 1, afzetting (Thure(drith)
- = Antropogeen pakket A, ophoging (1200-1400?)
- = Antropogeen pakket B, ophoging doelenterrein?
- = Antropogeen pakket C, ophoging doelenterrein?
- = Antropogeen pakket D, ophoging of slooplaag?
- = (sub-) recent bouwzand

Afb. 20. Een geïnterpreteerd geo-archeologisch bodemprofiel op basis van twee boringen.

De aangetroffen bodemafzettingen zijn, van beneden naar boven, in te delen in de volgende zes lithostratigrafische eenheden:

Klastisch pakket 1
De diepst aangeboorde afzetting bestaat uit bruine, venige klei met enkele (wortel)houtresten. De top van de afzetting ligt nabij het Steegoversloot (B1) op circa 4,05 m – mv. In noordelijke richting (B2) is dit hoger gelegen, namelijk op 3,25 m – mv. Dit komt waarschijnlijk door zetting: aan de straatzijde is sprake van een dikker pakket ophogingen. Klastisch pakket 1 heeft een dikte van ten minste 150 cm. Het is vermoedelijk een stroomgordelafzetting van de Thure(drith). Het is niet duidelijk of er sprake is van een oeverwal, geul-nabije afzetting of een (rest)geulafzetting. Klastisch pakket 1 behoort tot de Formatie van Echteld.

Antropogeen pakket A
Op bovengenoemde natuurlijke afzetting is een gemengd ophogingspakket aanwezig. Het bestaat uit verschillende lagen voornamelijk zwart, bruin en bruingrijze sterk humeuze klei. Hierin zijn verschillende antropogene indicatoren aanwezig: aanwijzingen voor menselijke bemoeienis. Het gaat om mest, fragmenten keramiek, stro, hout, mosselschelp, houtskool en een verbrand schelpfragment. Het pakket is nabij het Steegoversloot dikker (B1, 130 cm) dan ten noorden daarvan (B2, 80 cm). Dit oudste ophogingspakket is waarschijnlijk opgebracht vanaf het Steegoversloot en bestaat zal bestaan uit ophogingen en leeflagen van de bewoners aan deze straat. Het gaat om bewoning uit de periode tussen circa 1200 en 1400. De top van het pakket ligt tussen 2,45 en 2,8 – mv.

Antropogeen pakket B
Hierop is een pakket bruingrijze tot grijze klei aanwezig met een dikte tussen 23 en 60 cm. De top van het pakket ligt in beide boringen op 2,2 m – mv. Mogelijk is er sprake van egalisatie van het gebied en het in gebruik nemen als schutterterrein.

Antropogeen pakket C
Hierop is een pakket bruingrijs, licht kleiig zand aanwezig van circa 120 cm. Hierin zijn fragmenten baksteen, houtskool en mosselschelp aanwezig. In boring 2 was (op 1 m – mv) sprake van een vrijwel ondoordringbare laag, mogelijk een baksteenverharding, muur of puin. De top van het pakket ligt in beide boringen op 1 m – mv. Vermoedelijk is dit ook een ophogingspakket dat is ontstaan ten tijde van het gebruik van het gebied als schuttersterrein.

Antropogeen pakket D
Het pakket tussen 40 en 100 cm – mv bestaat uit bruingrijze klei en zand met baksteenpuin en venige kluiten. Vermoedelijk gaat het om een grondpakket dat is opgebracht nadat het terrein in onbruik is geraakt als schuttersterrein. Het kan dus dateren uit de periode tussen 1800 en 1900. Het kan eventueel ook de laatste gebruiksfase (tot 1800, als schuttersterrein) vertegenwoordigen.

Ten slotte is er een pakket geel bouwzand met een dikte van 40 cm aanwezig. Dit zal zijn opgebracht bij het bouwrijp maken van het gebied vanaf circa 1900.

Het beleg van Dordrecht, 1418. Anthony Otten van der Laen, 1626. Collectie Dordrechts Museum.

4. Archeologische verwachting

Door het beantwoorden van de onderzoeksvragen kan voor de locatie een archeologische verwachting worden opgemaakt.

1. Hoe is, op basis van bekende gegevens, de bodemopbouw in het plangebied vanaf het maaiveld tot op het onverstoorde bodemniveau?

2. Hoe is, op basis van bekende gegevens, de algemene bewonings- /bebouwingsgeschiedenis van het plangebied?

De diepstgelegen natuurlijke afzetting betreft een lithologisch niet nader te definiëren stroomgordelafzetting van vermoedelijk de Thure(drith). Aan de Steegoverslootzijde is het pakket aanwezig vanaf circa 4,05 m – mv. In noordelijke richting ligt dit hoger: vanaf circa 3,25 m – mv. Hierop is een ophogings- en leeflaag aanwezig die kan dateren uit de periode 1200-1400. Het gaat hier om de erven van de huizen die aan het Steegoversloot stonden. Hierop zijn grondpakketten aanwezig die mogelijk geassocieerd kunnen worden met de periode waarin de locatie als schuttersterrein was ingericht.
Deze ophogingen, en het mogelijk jongste maaiveldniveau van het schuttersterrein, zijn waarschijnlijk aanwezig vanaf 1 m – mv. Van het hierop aanwezig pakket is niet duidelijk of het nog een gebruiksfase van de schutterijen vertegenwoordigt of dat het een sloop- en ophogingspakket uit de periode 1800-1900 is. De top van dit pakket is aanwezig vanaf circa 0,4 m – mv. Het jongste ophogingspakket zal dateren van ná 1900.

3. Uit welke periode(s) zijn er archeologische resten te verwachten? Wat is de aard en conservering van deze resten? Waar en op welke diepte zijn deze resten te verwachten?

In het grondpakket dieper dan circa 3 m – mv zijn bewoningssporen te verwachten uit de Late Middeleeuwen, tussen circa 1200 en 1400. Het betreft de erven van huizen die aan het Steegoversloot stonden. Resten van huizen worden niet verwacht, de aanwezige bewoningssporen zullen bestaan uit afval- en mestkuilen, water- en beerputten en perceelsscheidingen in de vorm van slootjes en palen. In de opvulling van de grondsporen kan veel vondstmateriaal van verschillende aard aanwezig zijn. De conservering van de grondsporen en het aanwezige vondstmateriaal is naar verwachting (erg) goed.
Het grondpakket vanaf 1 m – mv kan waarschijnlijk geassocieerd worden met de periode waarin het terrein in gebruik was door de verschillende schutterijen.
Het terrein wordt in tweeën gedeeld door een sprant die in het laatste kwart van de 19e eeuw is gedempt. De opgevulde sprant kan vanaf 1 m – mv aanwezig zijn. De ouderdom van de sprant is onbekend, maar kan dateren vanaf circa het midden van de 14e eeuw.
Het schuttersterrein is naar verwachting vrijwel onbebouwd geweest. Naast de opgevulde sprant kunnen resten verwacht worden van afgeperkte schietbanen. Deze bestonden uit opgeworpen wallen van aarde en plaggen die afgezet waren met bomen en struiken. Hierbinnen of langs liepen goten die voor de afvoer moesten zorgen. De oriëntatie van de schietbanen is onbekend, maar liepen naar verwachting parallel aan de oost-west georiënteerde sprant.
Het is mogelijk dat er lokaal sprake is van maaiveldverharding bestaande uit bakstenen en de aanwezigheid van (funderingen van) schietmuren. Eventuele resten van de schietbanen kunnen aanwezig zijn vanaf 1 m – mv. Het is niet bekend of er sprake is geweest van verschillende aanlegfases van de schietbanen maar het is niet uit te sluiten dat er op meerdere niveaus resten van dergelijk schietbanen aanwezig zijn. De conservering en herkenbaarheid van de verwachte grondsporen is onbekend.

Behalve als schietterrein is het terrein ook eeuwenlang in gebruik geweest als markt- en kermisterrein. Het is onbekend of deze activiteiten ook tot (herkenbare) grondsporen hebben geleid in het plangebied. De veronderstelde kramen hiervoor zullen opgesteld zijn geweest in de open ruimte rondom de afgeperkte schietbanen.

4. Is er een inschatting te maken van de hoeveelheid vondstmateriaal die zal worden gevonden bij graafwerkzaamheden? Zo ja, hoeveel zal dit zijn en wat is de aard en conservering van het vondstmateriaal?

Vanaf één meter onder maaiveld kunnen verschillende oude maaiveldniveaus van het schuttersterrein aanwezig zijn. Binnen de schietbanen zullen naar verwachting (veel) loden kogels en pijlpunten aanwezig zijn, hoewel onduidelijk is in welke mate deze verzameld werden voor hergebruik. De conservering is naar verwachting goed. Buiten de schietbanen is de vondstverwachting lager. Mogelijk zijn er wel verschillende loopniveaus te onderscheiden die onder andere veroorzaakt zijn door de verschillende markten en kermissen. Voor het aantal loopniveaus, de vondstdichtheid alsook de aard van de vondsten is echter geen betrouwbare inschatting te maken.
De grootste hoeveelheid vondsten is te verwachten in de verschillende opvullingslagen van de sprant. Deze heeft opengelegen vanaf (mogelijk) het midden van de 14e eeuw tot het laatste kwart van de 19e eeuw. In de sprant kunnen vondsten uit verschillende categorieën verwacht worden, waaronder keramiek, metaal, glas, pijpaarde, (dierlijk) botmateriaal, bouwmaterialen, hout, textiel, leer en botanische resten (pollen en zaden). De conservering van alle verwachte vondstcategorieën is - op basis van eerder opgedane ervaringen in de Dordtse ondergrond - naar verwachting (zeer) goed. De verschillende vondsten in de sprantopvullingen kunnen afkomstig zijn van zowel de schutterijen, de bezoekers van de markten en kermissen en de (19e-eeuwse) bewoners aan het Steegoversloot.

Afb. 21. 15e -eeuws borstcuras van een voetsoldaat, in 1995 gevonden in Dordrecht.

5. Conclusie en aanbeveling

Op basis van het bureauonderzoek kan worden opgemaakt dat er archeologische resten verstoord kunnen worden vanaf een diepte van, mogelijk 40 cm – mv en vrijwel zeker vanaf 1 m – mv. Het gaat om de inrichting van een schuttersterrein waar ook openbare markten en kermissen gehouden werden.

De aanbeveling is om de graafwerkzaamheden, zoals het verwijderen van kelders en funderingen en eventuele bodemsanering, die dieper reiken dan 40 cm – mv, archeologisch te begeleiden. Omdat er op voorhand weinig informatie voorhanden was over de daadwerkelijke diepteligging van eventuele grondsporen en de aard en datering van het hoogstgelegen grondpakket (tussen 40 en 100 cm – mv), is het advies echter om na bovengrondse sloop eerst een archeologische proefsleuf aan te leggen. Op basis hiervan kan een betere inschatting/verwachting worden opgemaakt voor het gehele terrein, ook met het oog op toekomstige, diepere bodemingrepen (parkeerkelder).

Voor vragen over dit rapport kan contact worden opgenomen met dhr. M.C. Dorst, senior archeoloog, afdeling Ruimtelijke Realisatie van de gemeente Dordrecht, tel. (078) 770 4904.

Literatuur

Balen Jz, M., 1677: *Beschryvinge der stad Dordrecht* ect., Dordrecht (fotostatische herdruk Dordrecht 1966).

Baarsel, M. van, 1992: *Van Aardappelmarkt tot Zwijndrechts veerhoofd: de straatnamen van de historische binnenstad van Dordrecht*. Hilversum.

Benschop, M.H., 1984: De Dordtse Kermis. In: *Kwartaal & Teken 10e jaargang nr. 2/3, 1984, pag. 47-49*. Gemeentelijke Archiefdienst Dordrecht.

Dorst, M.C., 2014 in prep: Leven van leer... De opkomst en ondergang van een 14e –eeuwse ambachtswijk in Dordrecht. In: *Dordrecht Ondergronds 40.* Gemeente Dordrecht, Sector Stad-sontwikkeling, afdeling Ruimtelijke Realisatie/Archeologie.

Jansen, M., 1984: Sint Jorisdoelen en Omgeving. In: *Kwartaal & Teken 10e jaargang nr. 2/3, 1984, pag. 49-68*. Gemeentelijke Archiefdienst Dordrecht.

Jensma, Th.W., 1984: De Dordtse Schutterijen in de 14e eeuw – 1585. In: *Kwartaal & Teken 10e jaargang nr. 2/3, 1984, pag. 2-19*. Gemeentelijke Archiefdienst Dordrecht.

Schotel, P., 1984: De Dordrechtse Schuttersgilden in de Patriottentijd, 1782-1787. In: *Kwartaal & Teken 10e jaargang nr. 2/3, 1984, pag. 19-37*. Gemeentelijke Archiefdienst Dordrecht.

Begrippen en afkortingen

antropogeen	Door mensen gemaakt/gedaan/uitgevoerd, i.i.t. natuurlijk
Bergsche Veld	Zoetwatergetijdengebied ten zuiden van de stad Dordrecht, ontstaan na de Sint Elisabethsvloed van 1421 (verwijst naar Geertruidenberg, later Biesbosch genoemd).
brakwaterkokkel	Gidsfossiel voor de afzettingen van de Sint Elisabethsvloed 1421, zeker als deze tweekleppig en in levenshouding wordt aangetroffen. Het gaat om de tweekleppige *Cerastoderma glaucum*.
detritus	Substantie bestaande uit organische resten van planten en dieren.
Formatie van Echteld	Afzettingen vanuit rivier
Formatie van Nieuwkoop	Veenpakket (Hollandveen Laagpakket)
Formatie van Naaldwijk	Afzettingen vanuit zee
Grote Waard	De Grote of Hollandsche Waard was een landbouwgebied in Holland, aan de grens met Brabant. De waard ontstond in de 13e eeuw, na afdamming van de Maas bij Heusden en Maasdam en het aanleggen van een ringdijk. De Grote Waard omvatte de gebieden die tegenwoordig bekend staan als het Land van Heusden en Altena, het Eiland van Dordrecht, het oostelijk deel van de Hoeksche Waard en een stukje Noord-Brabant, ongeveer van Heusden tot Moerdijk.
hil/werf/terp	Woonheuvel of kunstmatige door mensen opgeworpen verhoging in het landschap, i.t.t. donk
indicator	Aanwijzing/vondst/voorwerp/object/spoor
inversierug	Oeverwallen en kreekbeddingen klonken gedurende de middeleeuwse ontginningen door hun grovere materiaal minder in dan de slappe, fijne klei ertussen, waardoor ze nu nog als ruggen in het landschap herkenbaar zijn. Deze 'omkering' in het landschap (oorspronkelijk een geul, nu een rug) wordt ook wel inversie (inversieruggen) genoemd.
klastisch	Verweerde/geërodeerde fragmenten van gesteente die zijn afgezet door water en wind
Merwededek	Gelaagd pakket klei-en zandafzettingen vanuit de rivier de Merwede, na de Sint Elisabethsvloed van 1421 (Formatie van Echteld). Specifiek voor het Eiland van Dordrecht.
Sint Elisabethsvloed	Stormvloed waarbij de zeedijk van de Grote Waard bij het dorp Wieldrecht doorbrak en de Grote Waard verdronk, 18-19 november 1421.
AMK	Archeologische Monumenten Kaart
ARCHIS	Archeologisch Informatie Systeem
AWN	Archeologische Werkgemeenschap Nederland
CHA	Cultuur Historische Atlas, provincie Zuid Holland
IKAW	Indicatieve kaart Archeologische Waarden
KNA	Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie
Mv	Maaiveld (loopoppervlak)
NAP	Normaal Amsterdam Peil (hoogtemaat)
NEN	Nederlandse Norm
PvA	Plan van Aanpak
PvE	Programma van Eisen
RCE	Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed